
ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԿՅԱՆՔԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ՕՐԻՆԱԶՄՓՈԻԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԳԱՅԱՆԵ ԱՄԻՐՅԱՆ

Հասարակությունը տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և հոգևոր համակարգերից կազմված մի բարդ համակարգ է, որտեղ հոգևոր համակարգն ունի առանձնահատուկ նշանակություն, քանի որ արտահայտում է հասարակության բանական և հոգևոր զարգացման մակարդակը, հասարակական գիտակցության և հոգևոր մշակույթի ոլորտներում մարդկության կողմից մշակված գիտական ու գեղագիտական արժեքները: Ի տարբերություն հասարակության տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, իրավական համակարգերի, որոնք սերտ կապի և փոխազդեցության մեջ են, հոգևոր համակարգը համեմատաբար անկախ է. մյուս համակարգերի հետ կապված է ոչ թե անմիջականորեն, այլ միջոտորդավորված, անուղղակի: Չնայած դրան՝ հոգևոր կյանքը, լինելով հարուստ և բազմազան, արտացոլում է հասարակական կյանքի բոլոր երևույթները, այդ թվում նաև տնտեսական, քաղաքական, իրավական և սոցիալական համակարգերի առանձնահատկությունները: Բալզակի ստեղծագործությունները կարդալիս մենք իմանում ենք ֆրանսիական հասարակության պատմությունը, տնտեսակարգը, սոցիալական հարաբերությունները, քաղաքական իրավիճակը, քաղաքական խարդավանքները, իրական օրենքները, փիլիսոփայական հայացքները, մարդկանց բարոյական ըմբռնումներն ու հոգեբանությունը: Պատահական չէ, որ Էնգելսն ասում էր, որ Բալզակ կարդալով նա ավելի շատ է տնտեսագիտություն սովորել, քան հաճախարանում ուսանելիս: Այս տեսակետից աշխարհայացքային և իմացաբանական կարևոր նշանակություն ունի հասարակության հոգևոր համակարգի փիլիսոփայական վերլուծությունը: Հասարակության հոգևոր կյանքը բարդ է, ունի տարբեր կողմեր, կառուցվածքային շերտեր ու մակարդակներ, դրսևորման բազմազան ձևեր, որոնք սերտ կապի և միասնության մեջ են: Հասարակության հոգևոր կյանք հասկացությունն իր բնույթով և բովանդակությամբ հարուստ է, որը բնութագրելու ու հասկանալու համար այն անհրաժեշտ է ուսումնասիրել և սահմանել լայն և նեղ իմաստներով: Լայն իմաստով հոգևոր

կյանքը հասարակական տեսությունների, հայացքների, գաղափարների, գիտության, հոգևոր մշակույթի, փիլիսոփայության, գրականության, արվեստի, կրոնի, ինչպես նաև տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, իրավական և բարոյական պատկերացումների արտացոլման ամբողջությունն է: Լայն իմաստով հասարակության հոգևոր կյանքը հասարակության վերաբերյալ բոլոր տեսությունների, հայացքների, աշխարհայացքային ու գաղափարական իդեալների հանրագումար է, համակցությունն այն ամենի, ինչն արտացոլվում է ինչպես ամբողջ հասարակության, այնպես էլ նրա առանձին անդամների կողմից: Լայն տեսանկյունից քննարկելիս հասարակության հոգևոր կյանքը ներառում է ոչ միայն սոցիալական իրականության արտացոլման առանձնահատուկ ձևեր, այլև ազգերի, դասակարգերի, մարդկային մեծ ու փոքր խմբերի սոցիալական հոգեբանությունը, հոգեբանական դիրքորոշումը, հասարակական կարծիքն ու մտատրամադրվածությունը: Լայն առումով հոգևոր կյանքն արտացոլում է ինչպես հասարակական կեցությունը, կյանքի իրական, օբյեկտիվ պայմանները, այնպես էլ բնությունը, Տիեզերքը, բնության ու Տիեզերքի հանդեպ մարդկանց ունեցած հայացքները, ինչպես նաև մարդկանց հոգևոր գործունեությունը, հոգևոր պահանջմունքներն ու հոգևոր հարաբերությունները:

Նեղ իմաստով հասարակության հոգևոր կյանքը սահմանվում է որպես հասարակության նյութական կյանքի արտացոլում¹: Նշված իմաստով հոգևոր կյանք ասելով՝ նկատի ունենք հասարակական կեցությունն արտացոլող հասարակական տեսությունը, հասարակական գիտակցության ձևերը: Նեղ առումով հոգևոր կյանք հասկացությունը նույնանում է հասարակական գիտակցություն հասկացության հետ: Այստեղ անհրաժեշտ է նշել, որ հոգևոր կյանք հասկացությունն իր ծավալով և բովանդակությամբ ավելի լայն է, քան հասարակական գիտակցություն հասկացությունը, որը հոգևոր կյանքի մի մասն է: Հետևաբար, հոգևոր կյանքը չի կարելի հանգեցնել նրա այս կամ այն դրսևորումներին, մասերին և տարրերին: Մյուս կողմից՝ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ հարցի պատմափիլիսոփայական վերլուծությունը պահանջում է հոգևոր կյանքի համակողմանի վերլուծություն հասարակական գիտակցության կառուցվածքային տարբեր մակարդակների, հասարակական գիտակցության զանազան ձևերի ու դրսևորումների բազմակողմանի ուսումնասիրության, հարցի իմացաբանական և սոցիոլոգիական տեսությունների

¹ Վորոնցով Ա., Բանականության սիմֆոնիա, Երևան, 1981, էջ 405-410:

համադրում: Հասարակության հոգևոր կյանքի վերլուծությունը բարդ է այնքանով, որ, ի տարբերություն նյութական օբյեկտների, դժվար է բաժանել մասերի, տարրերի և ուսումնասիրել մեկուսի, անկախ վիճակում: Հոգևոր կյանքի յուրաքանչյուր կառուցվածքային մաս, տարր օրգանական կապի մեջ է մյուս մասերի ու տարրերի հետ, հետևաբար՝ այդ բարդ համակարգի ուսումնասիրությունը պահանջում է մեթոդական ճիշտ մոտեցում, ինչպես Ուեդդոլն է գտնում՝ իմացաբանական, սոցիոլոգիական, գոյաբանական, ծագումնաբանական և արժեքային տեսանկյունների համադրում:

Իմացաբանական տեսանկյունից հոգևոր կյանքը քննարկվում է որպես կեցության արտացոլում, որպես իմացության գործընթաց: Սոցիոլոգիական տեսանկյունով ուսումնասիրելիս հոգևոր կյանքը մեկնաբանվում է իր սոցիալական պայմանավորվածությամբ, հասարակական կյանքում իր խաղացած դերով, հասարակության մեջ ունեցած տեղով և կատարած ֆունկցիաներով: Նշված երկու տեսակետները կապված են իրար հետ, լրացնում և խորացնում են հոգևոր կյանքի առանձնահատկությունների վերլուծությունը²: Սոցիոլոգիական տեսանկյունից քննարկվում են հոգևոր համակարգի այնպիսի կողմեր, որոնք անտեսվում են իմացաբանական հայեցակետում: Օրինակ՝ գաղափարախոսությունն իմացաբանական տեսանկյունում ուսումնասիրվում է որպես ճշմարիտ կամ կեղծ հայեցակարգի համակարգ, իսկ սոցիոլոգիական հետազոտության մեջ ստանում է խորը և բազմակողմանի վերլուծություն: Իմացաբանական տեսանկյունով առանձնացնում ենք հոգևոր կյանքի ճանաչողական և արժեքավորման հատկությունները, որոնք հավասարաչափ չեն գործում, այլ պայմաններից կախված՝ մեկը կարող է առաջ անցնել մյուսից, ձեռք բերելով գերակայություն: Գիտական իմացության մեջ իշխում է ճանաչողական կողմը, իսկ գաղափարախոսության ոլորտում՝ գնահատումն ու արժեքավորումը: Արժեքավորումը բնորոշ է նաև բնական գիտություններին, սակայն իրավունքի, քաղաքականության, բարոյագիտության, գեղագիտության և փիլիսոփայության մեջ այն ստանում է գերիշխող նշանակություն: Գեղագիտության բնագավառում ճանաչողական և արժեքավորման ֆունկցիաները սերտ միասնության մեջ են, թեև արվեստում մենք նախ արժեքավորում ենք, հետո միայն ճանաչում:

² Սարգսյան Ա., Մշակույթի տեսություն, Երևան, 2003, էջ 113:

³ Վարդանյան Թ., Սոցիալական փիլիսոփայության հիմնախնդիրները, Երևան, 2008, էջ 116:

Հասարակության հոգևոր կյանքը կարելի է վերլուծել հասարակական գիտակցության միջոցով, որը, Ա. Ուլեդովի կարծիքով, արտահայտում է հասարակության տվյալ ժամանակաշրջանի ոգին:

Որոշ մտածողներ գտնում են, որ հոգևոր կյանքը հասարակության որոշակի պատմական շրջանի գիտակցության զարգացման վիճակ է: Այս առումով պետք է նշել, որ հասարակական գիտակցությունը հոգևոր կյանքի բաղկացուցիչ մասն է, որը տեսականորեն ընդհանրացնում է հասարակական կյանքի բոլոր կողմերը՝ յուրատեսակ ձևով ինտեգրելով հասարակական կեցության արտացոլման արդյունքը: Հասարակական գիտակցությունը մի կողմից սոցիալական իմացության արդյունքն է, մյուս կողմից՝ հասարակական կյանքի ուսումնասիրության ելակետ, հիմք: Սակայն հասարակական գիտակցությունը հնարավոր չէ վերլուծել՝ ելնելով միայն գիտակցությունից՝ որպես ինքնուրույն սուբստանցիոնալ էությունից, հետևաբար՝ անհրաժեշտ է այն քննարկել՝ կապված հասարակական կեցության հետ: Հասարակական կեցություն հասկացությունն արտահայտում է սոցիալական համակարգի օբյեկտիվ կողմը, իսկ հասարակական գիտակցությունը՝ սուբյեկտիվ կողմը:

Այդ երկու հասարակություններն արտահայտում են հասարակության նյութական և հոգևոր ոլորտների ամբողջությունը, միասնությունն ու հակադրությունը: Բացի այդ, հասարակական կեցությունն ու հոգևոր կյանքը գտնվում են շարժման և փոփոխության մեջ, ընդ որում՝ հասարակական կեցությունն ավելի արագ է փոխվում, քան հոգևոր կյանքը: Կեցության փոփոխման համապատասխան՝ փոփոխության է ենթարկվում նաև գիտակցությունը, չքանում են հին գաղափարները, հայացքներն ու տեսությունները, առաջ են գալիս նոր տեսություններ, գաղափարական նոր ըմբռնումներ, որոնք համապատասխանում են կեցության նոր պահանջներին: Սակայն հասարակական գաղափարներն ու տեսությունները մեծ կենսունակություն ունեն և երկար ժամանակ կարող են պահպանվել իրենց ծնող օբյեկտիվ պայմանների փոփոխումից հետո:

Անհրաժեշտ է նշել այն կարևոր հանգամանքը, որ հասարակության զարգացման հետ մեկտեղ հոգևոր կյանքը ձեռք է բերում հարաբերական ինքնուրույնություն: Հոգևոր կյանքն ունի իր զարգացման և փոփոխման յուրահատուկ օրինաչափությունները, որոնք անմիջականորեն պայմանավորված չեն սոցիալական իրականությամբ: Հասարակության հոգևոր կյանքի հարաբերական ինքնուրույնությունը դրսևորվում է մի շարք օրինաչափություններով:

ա) Հոգևոր կյանքը, հասարակության գիտակցության որոշ ձևեր կարող

են առաջ անցնել հասարակական կեցությունից, կյանքի օբյեկտիվ պայմաններից: Դա պայմանավորված է նրանով, որ հոգևոր կյանքն արտացոլում է ոչ միայն կյանքի օբյեկտիվ, իրական պայմանները, այլև կեցության չլուծված խնդիրները, հարցերը, ինչպես նաև ապագայում գաղափարները, հույսերը, ծգտումներն ու պահանջները: Դա նշանակում է, որ հասարակության հոգևոր կյանքը նյութական կյանքի ոչ թե պարզ, հայելային, միանշանակ արտացոլումն է, այլ բարդ ու բազմազան զուգորդումներով է արտացոլում հասարակական կյանքը և ոչ միայն փոխվում է կեցության համապատասխան, այլև հակադարձ ներգործություն է ունենում սոցիալական իրականության բոլոր կողմերի վրա: Եթե անտեսենք հոգևոր կյանքի հարաբերական ինքնուրույնությունն ու ստեղծագործական բնույթը, ապա կհանգենք գոեհիկ սոցիոլոգիզմի, ինչպես Ֆ. Էնգելսն է նշել. «Այդ դեպքում հասարակական կյանքի երևույթների բացատրությունը նման կլինի մեկ անհայտով հավասարում լուծելուն»⁴:

Այս տեսակետից հասարակական կեցությունից հոգևոր կյանքի առաջ անցնելու օրինաչափության բացահայտումն ունի իմացաբանական կարևոր նշանակություն, առանց որի անհնար կլինեի հասկանալ գիտակցության ակտիվությունը, նրա վիթխարի ներուժը, ստեղծագործական բնույթն ու կանխատեսման հատկությունը:

Հոգևոր կյանքի առաջ անցնելու օրինաչափության պարզաբանման լավագույն օրինակ են բնագիտության բնագավառում կատարած գիտական մեծ հայտնագործությունները, ինչպես նաև արվեստի ոլորտում խոշոր արվեստագետների հանճարեղ ստեղծագործությունները: Անհրաժեշտ է նշել, որ հոգևոր կյանքի միայն տեսական մակարդակն է առաջ անցնում կյանքի իրական պայմաններից, իսկ հասարակական գիտակցության առօրյա մակարդակը միշտ հետ է մնում: Որպես կանոն՝ կեցությունից առաջ են անցնում գիտական տեսությունները, փիլիսոփայական հայացքները, քաղաքական գաղափարները, իրավական հայացքները, իսկ հետ են մնում հասարակական հոգեբանությունը, բարոյական ըմբռնումներն ու կրոնական հավատալիքները: Հարցին պատմականորեն մոտենալիս կարող ենք ասել, որ հասարակության պատմական զարգացման ընթացքում բարձրանում է հասարակական գիտակցության դերը, որը ոչ միայն ճանաչում, գնահատում, արժեքավորում է կեցությունը, այլև կանխատեսման շնորհիվ մարդկանց պրակտիկ գործունեության

⁴ Մարքս Կ., Էնգելս Ֆ., Ընտիր երկեր, հ. 2, էջ 630:

միջոցով վերափոխում է սոցիալական իրականությունը: Անհնար է հասարակական կյանքում որևէ արմատական վերափոխություն կատարել առանց հոգևոր հզոր էներգիայի, բնական ու գիտակցական բարձր կարողությունների: Այս տեսակետից հոգևոր կյանքն իր զարգացմամբ նպաստում է հասարակական առաջընթացին:

բ) Հասարակության հոգևոր կյանքի հարաբերական ինքնուրույնության օրինաչափություններից մեկը հասարակական կեցությունից հոգևոր կյանքի հետ մնալն է: Դա բացատրվում է նրանով, որ հոգևոր կյանքի որոշ կողմեր օժտված են կայունությամբ և կենսունակությամբ և կարող են երկար ժամանակ պահպանվել, թեև կեցության մեջ այլևս չունեն օբյեկտիվ պայմաններ: Եթե հասարակության տնտեսական, քաղաքական համակարգերը փոխվում են համեմատաբար արագ, ապա հոգևոր համակարգերի մասին նույնը ասել չենք կարող: Հասարակության մեջ լինում են այնպիսի ժամանակներ, երբ տեսություններն ու գաղափարները երկար ժամանակ իշխում են մարդկանց գիտակցության մեջ, անկախ դրանց առաջացնող հասարակական հանգամանքներից: Օրինակ՝ քրիստոնեական կրոնն առաջացել է ստրկատիրական հասարակարգի քայքայման ժամանակաշրջանում, սակայն պահպանվում է մինչև այսօր՝ XXI դարը: Հոգևոր կյանքի հետ մնալը պայմանավորված է հենց գիտակցության զարգացման առանձնահատկություններով, հասարակական գիտակցության ներքին հակասականությամբ: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ հասարակական գիտակցությունը չի կարող ամբողջությամբ արտացոլել, ընդգրկել հասարակական կեցությունն իր բարդ բազմազանության մեջ:

Հետ մնալը բնորոշ է ոչ թե հոգևոր կյանքին ընդհանրապես, այլ նրա միայն առօրյա դրսևորումներին, որոնք տեսական կողմերի համեմատությամբ առավել կայուն են և պահպանողական: Կ. Մարքսը գտնում էր, որ հոգևոր կյանքի հետ մնալը տեղի է ունենում անհավասարաչափ, քանի որ հասարակական գիտակցության այն ձևերը, որոնք մոտ են բազիսին, արագ փոխվում են, քիչ պահպանողական են, իսկ տնտեսական բազիսից հեռու գտնվող ձևերը դանդաղ են փոփոխվում, երկար պահպանվում են իներցիայի ուժով և գործունեության լայն ժամանակահատված են ընդգրկում:

Հոգևոր կյանքի հետ մնալը, ինչ ձևով էլ որ դրսևորվի, արգելակում է հասարակական առաջընթացը:

գ) Հասարակության հոգևոր համակարգի հարաբերական ինքնուրույնության դրսևորման մյուս կարևոր առանձնահատկությունն արտահայտվում է

հասարակական տեսությունների, հայացքների, գաղափարների պատմական ժառանգման օրինաչափությամբ: Վերջինիս փիլիսոփայական վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս հասկանալու, որ հասարակության տեսություններն ու գաղափարները, բացի իրենց սոցիալական պայմանավորվածությունից, ունեն նաև նախորդ հասարակական մտքի արժեքավոր գաղափարները ժառանգելու հատկություն: Հետևաբար, պատմական ամեն մի դարաշրջանի հոգևոր կյանքի բնույթը բացատրելիս, պետք է ելնել ինչպես որոշակի պատմական կեցությունից, այնպես էլ նախորդ ժամանակաշրջանի հասարակական մտքի ազդեցությունից: Քանի որ մարդկային գիտակցության կողմից ստեղծված հոգևոր արժեքներն ունեն համամարդկային բնույթ, հետևաբար՝ դրանք կիրառելի են պատմական բոլոր ժամանակաշրջանների համար: Պատմական զարգացման ընթացքում յուրաքանչյուր հասարակարգի հոգևոր կյանքն իր բնույթով ու բովանդակությամբ ավելի բարդ է ու բազմազան, ուստի ամեն մի հաջորդ հասարակարգում պատմական ժառանգման օրինաչափությունը դրսևորվում է ավելի բազմակողմանիորեն: Անշուշտ, հոգևոր տարբեր կողմերում պատմական ժառանգման օրինաչափությունը դրսևորվում է յուրովի, օրինակ՝ կրոնի մեջ այն արտահայտվում է կրոնական քարացած դոգմաների պահպանման ձևով, գիտության և փիլիսոփայության մեջ՝ նախորդ շրջանի գաղափարների ռացիոնալ բովանդակության ժառանգման կամ վերամշակման եղանակով: Այսպես՝ XIX դարի գերմանական դասական փիլիսոփայությունը, ինչպես նաև նույն դարաշրջանի ռուսական գրական, գիտական, փիլիսոփայական մտքի զարգացումը պայմանավորված էին XVIII դարի ֆրանսիական լուսավորիչների և մատերիալիստների առաջադիմական գաղափարների ժառանգման սկզբունքով: Դա նշանակում է, որ գաղափարներն ունեն իրենց զարգացման պատմությունը, հարաբերական ինքնուրույնությունը, հետևաբար՝ յուրաքանչյուր դարաշրջանի հոգևոր կյանքը չի կարելի միանշանակ հանգեցնել լոկ նրա սոցիալական հիմքին, մեկնաբանել միայն որպես որոշակի սոցիալական միջավայրի արտացոլման արդյունք:

դ) Հասարակության հոգևոր համակարգի հիմնական օրինաչափություններից մեկն էլ այն է, որ հոգևոր կյանքի բոլոր կողմերն ու տարրերը փոխադարձ կապի մեջ են և փոխազդում են միմյանց վրա: Հոգևոր կյանքի տարբեր կողմերի փոխազդեցությունը համընդհանուր օրինաչափություն է, որը պայմանավորված է ոչ միայն սոցիալական իրականությամբ, այլև փոխազդող կողմերի յուրահատկությամբ: Հոգևոր համակարգի ամեն մի ձև, ազդելով մյուսի վրա, ինքն էլ կրում է նրա անմիջական կամ միջնորդավորված ազդե-

ցությունը: Օրինակ՝ փիլիսոփայությունն ու քաղաքականությունը, քաղաքականությունն ու իրավունքը, իրավունքն ու բարոյականությունը, բարոյականությունն ու կրոնը, կրոնն ու արվեստը փոխադարձ կապի մեջ են: Արվեստում արտացոլվում են բարոյական, կրոնական, քաղաքական, փիլիսոփայական հայացքները: Փիլիսոփայությունն ամեն մի հասարակարգում տեսականորեն հիմնավորում է քաղաքական հայացքներն ու գաղափարները, ամրապնդում իրավունքը օրենքների և կանոնների միջոցով, պաշտպանում տվյալ քաղաքական կարգը, քաղաքական հայացքներն ու գաղափարները: Հոգևոր կյանքի ոլորտում վճռական դեր ունի քաղաքական գիտակցությունը, որը մյուս ձևերի համեմատ շարժուն է, արագ փոփոխվող, ենթարկվում է ժամանակի ռիթմին, արտահայտում է ինչպես հասարակարգում կատարվող փոփոխությունները, այնպես էլ միջազգային կյանքի դեպքերն ու իրադարձությունները⁵:

Քաղաքական գիտակցությունը թեև չունի տեսական հարուստ բովանդակություն, սակայն ուղղություն է տալիս հոգևոր կյանքի բոլոր ձևերին: Գիտության ու արվեստի զարգացումը, կրթության ու լուսավորության տարածումը, բարոյական ու իրավական նորմերի հաստատումը կատարվում են քաղաքական գաղափարախոսության անմիջական ազդեցությամբ: Կարևոր է ընդգծել այն հանգամանքը, որ քաղաքականությունը որոշակի սոցիալական պատվերներ, խնդիրներ է դնում հասարակական գիտակցության մյուս ձևերի առջև, այդ պատճառով էլ գիտակցության ձևերը ինչքան էլ տարածայն լինեն, այնուամենայնիվ, միավորվում են տվյալ հասարակարգի քաղաքական գաղափարախոսության հիմնավորման հարցում, այլապես կճնշվեն պետության կողմից, չեն ճանաչվի որպես պաշտոնական գաղափարախոսություն, այլև կդիտվեն որպես ընդդիմություն:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հասարակությունը տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և հոգևոր համակարգերից կազմված մի բարդ համակարգ է, որտեղ հոգևոր համակարգն ունի առանձնահատուկ նշանակություն, քանի որ արտահայտում է հասարակության բանական ու հոգևոր զարգացման մակարդակը: Հոգևոր համակարգը համեմատաբար անկախ է. մյուս համակարգերի հետ կապված է միջնորդավորված, անուղղակի: Հասարակության հոգևոր կյանքը հասարակության վերաբերյալ բոլոր տեսությունների, հայացքների, գաղափարական իդեալների հանրագումար է:

⁵ Уледов К.А. Духовное обновление общества, М., 1990, с. 407.

Բանալի բաներ - հասարակություն, համակարգ, հոգևոր կյանք, հոգեբանական դիրքորոշում, հասարակական հոգեբանություն, հասարակական գիտակցություն, պատմական ժառանգություն, քաղաքական հայացքներ, քաղաքական գիտակցություն, գիտություն և արվեստ:

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

ГАЯНЕ АМИРЯН

Общество представляет собой совокупность экономической, социальной, политической и духовной систем, интегрированных в одну сложную систему. Среди перечисленных особенно важна духовная система, поскольку она отражает уровень умственного и духовного развития социума. Духовная система, будучи связанной с другими системами лишь опосредованно, косвенно, относительно независима. Духовная жизнь общества – воплощение всех касающихся его теорий, взглядов, идеалов и мыслей.

Ключевые слова – общество, система, духовная жизнь, психологическая ориентация, общественная психология, общественное сознание, историческое наследие, политические взгляды, политическое сознание, наука и искусство.

BEHAVIORAL REGULARITIES OF A SOCIETY'S SPIRITUAL LIFE

GAYANE AMIRYAN

Society represents a complex system formed from economic, social, political and spiritual social systems. However, a spiritual system has a specific meaning as it reflects the level of intellectual and spiritual development of a society. A spiritual system is comparatively independent though in an indirect way connected with other systems. The spiritual life of a society is the total sum of all theories, point of views and political ideological thoughts.

Key words – society, system, spiritual life, psychological stance, social psychology, social consciousness, historical inheritance, political views, political consciousness, science and art.